

STENUNGE BY

ÅN & KVARNEN

FÖRSLAG PÅ PACKLISTA

Påse med sädeslag // Vattenkikare // Kåsor //
Böcker om fisk, växter och insekter // Förstoringsglas

VATTENPROVNING

Vatten har alltid varit viktigt för människan. När vattnet i källor och grävda brunnar tog slut hämtades vatten från ån. De som åkte förbi byn med sina hästar fick vattna dem på särskilda ställen. På andra platser i ån sköljde man kläder och lakan. Det var mycket jord och mineraler i vattnet förr. Det hade en helt annan färg och smak än det vatten som kommer ur kökskranen idag! Vi provar!

- ★ Smaka lite på åns vatten i en kåsa, men drick inte!
Lukta på det! Titta på färgen!

Beskriv för varandra hur det smakar, luktar och se ut! Försök hitta ord som beskriver. Tittar du dig runt omkring i naturen kan du få tips. Smakar det jord, löv, sandstrand eller kanske fisk? Luktar det friskt eller gammalt?

- ★ Ser det ut som vattnet ur kranen eller som det vatten du målar med färger?
Eller på ett helt annat vis?

KVARNEN

Stenunge å har många vattenfall. Vid vattenfallen hade man mjöl- och sågkvarnar. Med hjälp av vattnets kraft malde två stora stenar sädeskornen till mjöl! Det sägs att det som mest funnits 13 kvarnar i ån. Man kunde också mala mjöl för hand. Vid ingången till kvarnen finns gamla kvarnhjul att titta och känna på.

- ★ Nere vid den stora släta hällen hittar du små runda stenar. Här kan du själv prova att mala mjöl. Använd en sten till att mala några korn direkt på hällen. Smaka på mjölet.
Tänk så länge man fick mala för hand, för att få mjöl till ett helt bröd!

LIVET VID ÅN

I och runt omkring ån finns mycket djur. Du hittar insekter, fåglar, fisk, grodor och ödlor. De vill alla vara nära vattnet. Tittar du ned i vattnet en stund kan du kanske se öring eller ål.

De som bodde i Stenunge by fångade fisk och åt. Fåglarna och fiskarna äter i sin tur insekterna som finns i vattnet.

★ Använd vattenkikare, förstöringsglas och böcker för att lära känna livet i ån!

Fiskar: öring och ål

Fåglar: turkduva, kungsfiskare, mindre hackspett, göktyta, stenskvätta, entita, törnskata, försärla och strömstare

Insekter: Trollsländor, larver av olika slag, spindlar

Har du tur får du se dem livs levande, men du kan också titta på dem i böckerna. Det finns också många vilda växter kring ån. Vissa växter blommar, andra har bara blad. Några växter trivs nära vattnet, andra på torrt berg. Slå upp det du hittar!

STENUNGE BY

FRUKTTRÄDGÅRDEN

FÖRSLAG PÅ PACKLISTA

Förstoringsglas // Liten kniv

OLIKA SORTERS FRUKTER

I trädgården bakom Västergård fanns det för länge sedan en stor fruktodling. Odlingen sträckte sig långt ut på andra sidan vägen, men idag finns bara några stora fruktträd kvar.

- ★ Vi odlar många olika frukter i Sverige. Försök tillsammans komma på så många som möjligt! När det blir svårt kan ni ta till bär, som det också odlas mycket av.
- ★ Vilka frukter odlas i varmare länder, och kommer hit med båt, tåg eller lastbil? Går det på något sätt att odla dessa i Sverige?

FRUKT I NÄRBILD

Ett äpple är som en liten egen värld. Utanpå finns det tjocka skalet som skyddar äpplet mot skador, likt huden som skyddar människan. Inuti finns fruktköttet och längst in i mitten finns kärnhuset där kärnorna ligger inbäddade. De väntar på att mogna och så småningom på att bli till nya träd med äpplen.

- ★ Beroende på årstid är äpplena olika mogna och olika stora! Dela ett äpple eller ett äpplekart på tvären. Se, lukta och känn på äpplets alla delar. Hur ser andra växter ut inuti och utanpå? Prata tillsammans!
- ★ Hur lång tid tror du det hade tagit för äpplekärnan att bli ett träd? Hade det klarat sig på egen hand i jorden, eller hade det behövt din hjälp?

BIN

På våren blommar äppelträden och då kan man höra hundratals bin och humlor surra runt i träden. Bina ger söt och god honung. De bor i en bikupa där de har bildat ett eget litet samhälle. De har till och med en drottning!

★ Vad tror du att bina och humlorna gör i äppelträden om våren?

★ Ser du några bin?

STENUNGE BY

BONDGÅRDEN

FÖRSLAG PÅ PACKLISTA

Ullpåse // Tygprover

BYGGNADERNA OCH HUR MAN LEVDE FÖRR

Förr samlade man alla hus i byar. Det fanns då många fler hus i Stenunge by än vad det gör idag. Åkrarna, där man odlade säd och annan mat, låg granne med byn. Mariagården och Västergården har stått där de står nu i flera hundra år. Orangeriet och fårhuset byggdes för bara några år sedan, med gamla kunskaper och på samma sätt man byggde husen på förr.

★ Titta runt i byn. Kan man se vad de olika byggnaderna har använts till? Vart bodde människorna och vart bodde djuren? Vart förvarade man till exempel halm och säd?

★ Titta på på Orangeriet. Ser du någon skillnad på hur trävirket ser ut om du jämför med ett vanligt nybyggt hus? Jämför också med Mariagården.

Förr fanns ingen elektricitet i huset, man fick istället ljus och värme från oljelampor, törvedsbloss och från den öppna spisen.

★ Vilka föremål som du har hemma kunde barnen förr inte ha, då det inte fanns elektricitet eller då de ännu inte var uppfunna?

★ Vilka lekar tror du barnen lekte? Hade de samma leksaker vi har idag?

FÅREN OCH DESS ULL

När det bodde människor på Mariagården fanns här också djur som hästar, kor och grisar. Det var mycket läten och lukter – och mycket att ta hand om! Av fåren fick man mat som mjölk, ost och kött men också kläder. Man klippte fåren på våren, spann garn och vävde tyg. Ullen blev varm men lite stickig. Har du ett klädesplagg, en tröja, mössa eller halsduk som sticks lite? Då kommer materialet säkert från ett får!

- ★ Känn på ullen i påsen. Känn hur fett det är! Det är fett i ullen som värmer så bra. Lukta på det!
- ★ Tänk på sången Bä Bä vita lamm, vad handlar den om?
Sjung den om ni vill!

Ta fram tygproverna! Ett av tygerna, som heter bomull, kommer från en växt. Det andra tyget är ett syntetmaterial och kommer inte från växter eller djur, utan påminner i materialet om plast. Det tredje i påsen är ull.

- ★ Känn och lukta! Gissa vilket tygprov som är bomull, vilket som är ull och vilket som är syntet!

GÄRDSGÅRDEN – ETT STAKET AV STEN

Runt omkring i byn finns flera stengärdsgårdar. En gård kunde ha flera tusen meter gårdsgård! De bildade ett staket, som höll djuren borta från marker där man odlade. De visade också vart gränsen till grannens tomt eller åkrar gick. Stenarna skall vara "ruckligt" lagda. Då vågar inte djuren hoppa över dem, eftersom de är rädda att få stenen på sig. Aj!

- ★ Pröva att bygga en egen liten gårdsgård med stenarna på baksidan av Mariagården.

Det tog lång tid och mycket kraft att bygga och renovera stängsel förr!

STENUNGE BY

ÖRTER

FÖRSLAG PÅ PACKLISTA

Förstoringsglas // Fridas text om örter

*Kom ihåg att alla örter i rabatterna inte är ätliga.
Det går att känna på alla växter utom fingerborgs-
blommans och brännässlans blad.*

DJUR I RABATTEN

I Stenunge by finns många djur, både vilda och tama. Flera av växterna i rabatterna har djurnamn; Lammöra, Malört, Björnrot och Bisuga. Bisugan kallas också citronmeliss, för den har en väldigt speciell doft. Lammörat är den allra mest ludna växten som finns i rabatten. Bladen känns precis som ett mjukt litet lammöra.

- ★ Jämför lammörats blad med malörtens, björnrotens och bisugans (citronmelissens) blad.
- ★ Titta, känn, lukta! Varför tror du lammörats blad är så ludna?

SMULTRON I NÄRBILD

I barnens trädgård finns två olika sorters smultron: vita och röda.

De vita smultronen heter Snövit!

Båda sorterna smakar lika gott, men det kan vara svårt att se om de vita är mogna eftersom de har samma färg som ett omoget smultron.

★ Plocka ett smultron och en smultronblomma eller blad.

Titta på dem i förstoringsglasets.

Hittar du fler blommor eller bär att titta på?

Vilka likheter och vilka skillnader ser du när du jämför olika blommor?

KÄRLEKSÖRT FÖR SPÅDOM

Förr i tiden använde man kärleksörten för att spå i kärlek. Man hängde upp två kvistar i taket inomhus. Sen väntade man. Om kvistarna vände sig mot varandra betydde det att det var gott om kärlek i huset.

- ★ Dela ett blad av kärleksört i två delar och kläm hårt på det. Vad ser du?
Hur känns det? Det är bra att bladet är såhär, om det inte regnar på länge.
Kan du gissa varför?
- ★ Jämför tjockleken på olika växters blad!

MEDICIN, MAT & GODIS

Förr i tiden användes många örter som medicin. Man bryggde te av pepparmynta för att bota feber. Rabarberplantans rot användes om man hade ont i magen och persilja användes om man ville öka sin matlust. Groblad användes istället för plåster.

★ Vad använder man dessa örter till idag? Försök komma på flera maträtter!
Pepparmynta   Rabarber   Persilja

★ Finns det andra växter i trädgården som du känner igen?

★ Smaka på pepparmyntan – visst känner du igen smaken både från godis och från det man får göra efter man ätit godis...?

★ Vad brukar du använda för kryddor och örter i maten hemma?

STENUNGE BY

GRÖNSAKSLANDET

FÖRSLAG PÅ PACKLISTA

Förstoringsglas // Fröer //
Bestämningsduk för insekter

SMÅ FRÖN KAN BLI STORA VÄXTER

Det enda ett frö behöver för att gro är vatten men för att växa till en stor planta behövs också värme, näring och ljus. Frön kan vara stora eller små. De har olika former, färger och dofter. Bästa tiden att samla egna fröer är på hösten.

- ★ Titta på fröerna i förstoringsglas. Vissa fröer doftar också! Vilken växt tror du att fröerna kommer bli om man sår dem?
- ★ Höst: Leta efter fröer i naturen. Hur ser dina insamlade fröer ut? Du kan vika ett litet kuvert och ta med fröerna för att sedan plantera dem.

UNDER JORDEN OCH UPPE I HIMLEN

Det finns massor av grönsaker i Mariagårdens trädgård. De grönsaker som växer under jorden kallas rotfrukter. Den del på rotfrukten som växer ovanför jorden kallas blast. Förr i tiden odlade bönderna på Mariagården rovor. Rovor är en typisk rotfrukt. I den stora stenkällaren finns två rum, ett för potatis och ett för rovor.

- ★ Växer en växt uppåt eller nedåt?
- ★ Vilka rotfrukter brukar du äta hemma? Ser du något annat du har ätit någon gång? Tänk att de växer såhär, innan de hamnar i grönsaksdisken i affären!
- ★ September: Leta, med din lärares hjälp (var rädd om grönsakslandet) efter olika rotfrukter i grönsakslandet. Jämför olika grönsaker.

INSEKTSJAKT

I en trädgård finns fullt av djur, speciellt på hösten. Ibland kan det vara svårt att se dem. Några djur äter grönsaker till lunch, andra använder dem som skydd till sina ägg. Vissa växter har en så stark doft att de skrämmer bort djur. Därför kan det vara bra att odla starkt doftande växter nära de växter som smådjuren gillar att äta.

- ★ Gå på insektsjakt som en detektiv med förstoringsglas!
Hittar du några insekter? Vad verkar de ha för sig?
Du kan slå upp dem i boken eller använda bestämningsduken.

MILJÖ OCH KOMPOST

Om man samlar vissna växter, äppelskrutt, potatisskal eller andra växtdelar i en hög på marken, så kommer högen snart invaderas av små djur och maskar som förvandlar högen till mjuk kompost. Komposten blandar man sedan med jorden i trädgårdslandet. Då trivs växterna i landet extra bra.

- ★ Ser du saker i trädgården som du tror inte kan bli till kompost?
Vilka saker i skolan tror du inte kan bli till kompost, och vilka blir det?
- ★ Daggmasken är viktig för komposten.
Försök klura ut varför masken är så viktig!

STENUNGE BY

SKOGEN

FÖRSLAG PÅ PACKLISTA

Träprover // Förstöringsglas // Bestämningsduk –
insekter // Insektssäll // Fågelboken // Bok om träd

LÄR KÄNNA TRÄDEN

I skogsdungarna runt Stenunge by växer många olika trädslag. De har fått växa alldeles fritt. De ser inte likadana ut som träden som växer i trädgården, som har planterats och skötts av människor. Man använde trä till att bygga möbler, båtar, hus och vagnar. Vi använder trä idag också, men även material som plast eller plåt. Man använde också trä till att elda med, för att få värme, ljus och när man lagade mat.

- ★ Titta på träden i skogen, du kan promenera bortanför Mariagården. Leta tillsammans upp träden i listan nedan. Titta på hur träden växer och vilken form de har. Du kan också titta på barken och lövens form. För att lära känna dem ännu bättre kan du använda förstoringsglas och titta i boken om träd. Försök beskriva skillnader och likheter!

Björk Al Ask Lönn Tall

- ★ Kom tillsammans på 10 saker ni har på skolan eller hemma som är gjorda i trä! Titta i påsen med träbitar. Här ser du hur träden ser ut inuti! Liknar något av träslagen de föremål ni just har kommit på?

DJUREN I SKOGEN

I skogen finns allt från fyrfota djur till fåglar, insekter och ormar. Går du längs med stigen kan du se flera olika djur. Tittar du uppåt ser du fåglar. De kan också skutta fram över stigen.

- ★ Stå alldeles stilla, blunda och lyssna. Hör du några fåglar? Härma hur de låter!
- ★ Titta dig omkring. Ser du någon fågel? Försök hitta den i fågelboken.

Tittar du ner på marken kan du se grodor, ödlor eller insekter.

- ★ Fånga försiktigt insekter med hjälp av insektssållet. Hur många ben har den? Har den vingar? Med hjälp av bestämningsduken kan ni tillsammans ta reda på vad det är för slags insekt du hittat!

SKOGENS MAT

Det finns mycket i naturen man kan äta! Förr var skogen en viktig plats för att hitta mat. Trädens fina bark torkades, maldes och blandades i mjölet vid brödbak. Man plockade bär och djuren betade i skogen.

- ★ Kom på några saker som går att äta och som växer vilt i naturen.
- ★ I skogen kan det växa mat på träd, buskar eller direkt på marken.
Ser du något ätbart?

